

University of Groningen

Új nézőpontok, források, elemzések a kora újkori Magyarország európai jelenlétének megítéléséhez

Teszelszky, Kees

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2010

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Teszelszky, K. (2010). *Új nézőpontok, források, elemzések a kora újkori Magyarország európai jelenlétének megítéléséhez*. Paper presented at Az MTA Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztálya, a régi magyar irodalomtörténeti oktató- és kutatóhelyekkel közösen tartott vitaülésén, Budapest, Hungary.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KEES TESZELSZKY

Új nézőpontok, források, elemzések a kora újkori
Magyarország európai jelenlétének megítéléséhez

Kép 1

Kees Teszelszky vagyok. Hollandiában születtem, magyar gyökereim vannak, ahogy ez a nevemen is látszik. Politológusként végeztem a leideni egyetemen, kelet-európai tanulmányokat folytattam Amszterdamban. A groningeri egyetemen doktori disszertációt írtam a magyar koronáról és a korai újkori magyar nemzeti identitás fejlődéséről. Talán már néhányan látták a tavaly megjelent könyvemet a könyves boltokban, Az ismeretlen korona címmel. Ennek a könyvnek az alapja a doktori értekezésem. 2006 óta foglalkozom a holland-magyar kapcsolatokkal a korai újkorban. Jelenleg az ELTÉ-n kutatok egy OTKA projektben, fő témám: a magyar –holland kapcsolatok.

Kép 2.

A mai alkalommal néhány jellegzetes példán keresztül próbálom bemutatni, milyen is volt a kora újkori Magyarország európai jelenléte és a magyar politikai gondolkodás milyen módon tudott részt venni egy európai kontextusban. A kutatási módszerem megegyezik azzal, amit a koronakutatásom idején is használtam. Nemcsak azt szeretném tudni, hogyan keletkezett egy-egy gondolat Magyarországról, ki volt a szerzője ennek az eszmének, mi volt a politikai háttére és az eredeti funkciója, és milyen politikai üzenetet kellett legitimálni, hanem azt is tudni akarom, hogyan és ki által terjedt tovább az eszme, milyen volt a fejlődése és hogyan változott az eredeti funkciója és kontextusa. Sok magyar tudós foglalkozott már a magyar nemzeti identitással a kora újkorban. Az alapkérdés az volt, hogyan képzeltek a magyarok magukat, és ez alapján milyen magyar politikai üzenet ment külföldre. A teljesség igénye nélkül most csak Várkonyi Ágnes, Szűcs Jenő, Imre Mihályt, Kulcsár Péter, Etényi Nórát, Bene Sándort, Trencsényi Balászt, Őze Sándort, Pálffy Gézát említem magam mellett.

Az évek során így sokkal többet tanultunk a korai újkori magyar nemzeti identitásról, csak még mindig keveset tudunk arról, mit is

gondoltak ebben a korszakban a magyarokról Nyugat-Európában, például Hollandiában. 1999-től létezett egy kiváló kutatócsoport Nicolette Mout vezetés alatt Leidenben és Budapesten, ami a holland-magyar szellemi kapcsolatokkal foglalkozott. Többek mellett Jankovics József, Ács Pál és Sebők Marcell fontos tanulmányokat írtak Lipsius és más magyarországi értelmiségi kapcsolatokról.

Én ezt a vonalat szeretném tovább vinni. Jelen kutatásom azt vizsgálja, hogyan is alakult a magyar nemzet-kép a kora újkori Európában, különösen Németalföldön. A kutatásom célja Bocskai István, II. Mátyás, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és a magyar rendek nyugati politikai irodalmának, propagandájának, diplomáciájának feldolgozása, az eddigi kutatások, illetve újonnan feltárandó források alapján. Az amerikai történész Jacob Soll munkája és módszere alapján szeretném vizsgálni, hogyan használták fel a magyar politikai irodalmat, propagandát Nyugat-Európában az eredeti források kívül, milyen új funkciót kaptak a magyar politikai eszmék a nyugati irodalomban, milyen új kontextusban használták fel és milyen politikai üzenetet szolgáltak a magyar eszmék. Így lehet új módon megközelíteni a kora újkori Magyarország európai jelenlétének változását.

A Cambridge-i iskola tudósaitól, mint Quentin Skinner és John Pocock, tanultam, hogy a kontextus, amelyben a politikai művek keletkeztek, rendkívül fontos. Nemcsak a leghíresebb könyveket kell megvizsgálni, ha a politikai eszmék fejlődését kutatjuk, hanem az összes irodalmat, a teljes hozzákapcsolódó anyagot- a kevésbé ismert szerzőktől vagy a kevésbé tehetségesektől is. Fontos a politikai vagy a történelmi háttér, az eszmék funkciója. Mellette nélkülözhetetlen az interdiszciplináris megközelítés: a politikai eszmék nemcsak az irodalomban jelennek meg, hanem a képművészetben is.

Az előadásomban a kutatásomat néhány példán keresztül mutatom be: az első Berger Illés avagy Elias Berger történetíró munkái, a másik a Bocskai felkelés politikai irodalma, a harmadik II. Mátyás.

Példa 1.

Az első példám lesz Berger Illés befejezetlen történelmi munkája. Berger 1605-től 1644-ig magyar udvar történetírója volt. A nagy feladata az lett volna, hogy egy átfogó magyar történelmet írjon, ami

sajnos csak kéziratban maradt fenn. Ezt a híres Berger kéziratot nem sok ember látta, évszázadokon át elveszettnek hitték. Egy részét megtalálta Kulcsár Péter az ELTE könyvtárban, egy másik része a bécsi udvari könyvtárban bújkált egészen addig, míg Viskolcz Noémi rábukkant a három kötetre. Ezen kívül még egy-egy kézírata van Budapesten és Bécsben. Szeretném bemutatni a bécsi kéziratokat, mert ezek Magyarország európai jelenléte szempontból nagyon fontosak, akkor is, ha soha nem adták ki őket. A befejezetlen iratok pontos vizsgálatán keresztül lehet látni, hogyan keletkezett egy ilyesfajta mű egy politikailag viharos időszakban, milyen ideológiai és stilisztikai problémával küzdött a szerző a változó politikai kontextusban és hogyan próbálta összehangolni a magyar politikai valóságot a világtörténelemmel. Berger több mint harminc évig dolgozott rajta, három uralkodó (Rudolf, II. Mátyás, II. Ferdinand) alatt. Minden uralkodónak megvolt a saját politikai üzenete, közben a magyar rendeknek változtak a politikai igényei. Talán ez az oka, hogy a szöveg soha nem jelent meg nyomtatásban, mert a tartalma már nem volt elég aktuális. Mégis nagyon jól tükrözi, mit volt fontos a királynak és a magyar rendeknek közölni a külső világgal magukról.

Viskolcz szerint „Berger védelmére szolgálnak ezek a bécsi kódexek, hiszen az már biztos, hogy befejezte a vállalását, és II. Ferdinánd trónra kerüléséig elkészítette a magyar történelmet”. Kulcsár a szerző egy másik kéziratáról kijelenti: „Berger talán nem is történelmet akart írni, hanem egy magyar példatár segítségével egy teóriát akart felvázolni.” Kulcsár ezzel találó meghatározását adja Berger műveinek is. Nagyon valószínű, hogy éppen ez volt Berger feladata: történelmi példák és források alapján olyan teóriát teremteni a magyar királyságról, uralkodókról és a szent koronáról, amely megfelelő igazolással szolgál az aktuális politikai helyzethez. A kéziratnak azért lett a szomorú sorsa, mert már nem volt aktuális és használható az uralkodónak és a rendeknek, amikor éppen kész lett. Így nem volt hatása a külföldi irodalomra sem.

Az első kézírata, ami Bécsben van, a *Historia bellorum in Hungariae gestorum imperante Rudolpho II* című alatt. Ez egy hagyományos leírás a Rudolf király hadjáratairól az oszmánok ellen, és 1605-ig tart. Berger valószínűleg azért nem fejezte be ezt a munkát, mert 1605-ben

pártot váltott, mert akkor ágense lett Illésházy Istvánnak, aki Mátyás herceg pártfogója volt. II. Mátyásnak mások voltak a politikai igényei, azért talán újra belekezdett Berger. Így a három másik bécsi kötetben Korvin Mátyás, I. Rudolf és II. Mátyás uralkodásait írja le, ez valószínűleg 1605 után keletkezett. Évente kaphatott Berger fizetést, ha bemutatta az éppen elkészült munkáját. Ha nagyon figyelünk a kézirat külsejére és a szövegrészekre, észre lehet venni, hogy több szakaszban készült. További kutatás során lehetne meghatározni, mikor lett kész egy-egy szakasz és mi volt azok politikai mondanivalója.

Berger magyar történelmet írt akkori nemzetközi mintái alapján. Ezzel magyarázható, hogy bevette az aktuális európai eseményeket is a magyar történelem leírásába. (Később majd visszatérünk arra, hogy ez szokásos volt más korai újkori történészeknél is Nyugat-Európában is.) Így ír például I. Rudolf hollandiai politikai tevékenységeiről és egy híres németalföldi hadvezérről, Gróf Peter Ernst Mansfeldről. Ha valamit a magyar rendek nevében akar mondani, akkor kitalál egy fikciót a koronáról vagy a dupla keresztről, mint ahogyan más műveiben megszokta. Azt a módszert is használta, hogy egy valós vagy fiktív beszédet idézett, amit egy magyar főnemeshez kapcsolt. A munka folyamán változott a politikai helyzet, vagy éppen más uralkodó lett. Ez Bergert arra kényszerítette, hogy megváltoztassa a szöveget, ami nagyon megviselte a szegény kéziratot. Berger durván kitörölt szövegrészeket, összeragasztotta a lapokat és rájuk ragasztott új szövegeket. Az elején még nagyon büszke volt a saját érdemeire a magyar politikában, 1608-ban. De később ki próbálta eltüntetni ezeket az írásokat. A moráviai politikus Zerontín Károllyal és Jeszenszky (Jessenius) Jánossal jóban volt Berger. Sokat említette őket a szövegben, de mindkettő nevét kitörölte a szövegből, valószínűleg a fehérhegyi csata után 1620 vagy a Jessenius kivégzése után, 1621-ban. Berger példáján keresztül azt láthatjuk, hogy egy kora újkori magyar történetírónak még nem volt egyszerű a világgal közölni a politikai mondanivalóját, hiszen állandóan megváltoztatta a kontextust.

Ezért fordítsuk figyelmünket egy hatásosabb íróra! A másik példám Bocatius János, a híres humanista. 1605 végén Bocatius János mint Bocskai István követé utazott Németországba, hogy támogatást

szerezhessen a német választófejedelmektől a Bocskai felkelésnek. Az volt Bocskai célja, hogy a németek sürgessék Rudolf császárt, hogy kössön békét a magyarokkal és a törökkel. Amellett azt is be akarta mutatni Bocskai a nyugati erőknek, miért is láznak a magyarok a Habsburg hatalom ellen. Minden azon múlt, hogyan terjed Európában a propagandája. Bocatius diplomáciai feladatának elvégzésében a holland követ, Pieter Brederodius, avagy Pieter van Brederode segítette Heidelbergben 1606-ban. Bocatius és Brederode között ezt tekinthetjük az egyik első holland-magyar diplomáciai találkozásnak, kapcsolatnak.

Sajnos nem lett szerencsés Bocatius missiója. 1606-ban egy hideg februári napon a magyar követet, Rudolf, Habsburg-uralkodó kémei Heidelberg közelében elfogták és az összes találkozó során szerzett dokumentumot megszerezték tőle. A kémek jó munkát végeztek. Bocatius és vele utazó diáktársai, Nicolai Schlüsser és Johan Teuffel letartóztatása után a kémek egy fekete utazótáskát, néhány nagy táskát, sok ruhát és egyéb személyes holmit találtak a kocsiban. A kofferban több mint száz különböző tárgy volt, ebből kb. hetven könyv és röpirat, legalább negyven levél és kézirat és húsz metszett kép, amelyek mindenféle kisebb táskába és csomagba voltak elrendezve.

A császár titkára, Philipus Rust számára nehéz feladatot jelentett mindezek feltérképezése. Az ő kötelessége volt ugyanis, hogy rövid és pontos feljegyzéseket készítsen a több tucat, különböző nyelven íródott és nyomtatott könyvről, térképről, metszetről, kéziratról, levélről és jegyzetről, amelyek szinte Európa minden pontjáról származtak. A leltározás aszerint történt, ahogy a könyveket egymás után elővették Bocatius ruhái közül, a „runden wadtsack”-ból (kerek utazótáskából) és a „schwarzen Laden”-ből (fekete ládából). Azonban ezeknek a négyszáz évvel később megtalált jegyzeteknek köszönhetően részletes bepillantást nyerhetünk egy kora újkori magyarországi követ munkájába. A kutatási célom az volt, hogy rekonstruáljam azt az európai kontextust, amelyben elhelyezhetők és értelmezhetők Bocatius ezen vagyontárgyai, és hogy bemutassam a könyvlistán szereplő tételek politikai, valamint kulturális hátterét. Ezen információk birtokában jobban megérthetjük Bocatius Európa politikai és értelmiségi köreiben betöltött szerepét, valamint azt, hogyan próbálta bevonni Bocskait és körét Európa fő eszmei

irányvonalaiba. Bocatius listája egy rendkívüli forrás a kora újkori Magyarország európai jelenlétéről.

A fő forrásom Bocatiusnál az 1606. februári letartóztatásakor talált nyomtatványok, kéziratok és képek inventárium. Egy kicsit részletesebben szeretnék arról beszélni, hogyan kezdtem ezt a kutatást. Először akkor találkoztam az inventáriummal, amikor a disszertációmát írtam. Rájöttem, hogy sok holland tárgy szerepelt a listán, és úgy döntöttem, hogy ezekről egy rövid bemutatást írok. A címek alapján az eredeti dokumentumok között véletlenül rábukkantam a kéziratok és a levelek nagy részére, amikor a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban kutattam. Igazán nem ezeket kerestem, mert a koronát kutattam ott... Bécs után akartam egy olyan kutatást végezni, ami Hollandiában szokásos. Nálunk sok városi inventáriumát kutatták, úgy hogy a pontos leírást a tárgyakról összehasonlították létező tárgyakkal ásatásokból, gyűjteményekből és könyvtárakból. Így teljes háztartásokat rekonstruáltak, amelyeket később kiállításokon és könyvekben mutattak be. A szociális és gazdasági háttérét hangsúlyozták a holland történészek ezekben a kutatásokban. Én inkább a politikai háttérét szeretném részletesen bemutatni. Az eltelt négy évben sikerült ennek a listának nagy részét azonosítanom.

Egy évvel ezelőtt találtam egy hasonló dokumentum- és kéziratgyűjteményt, részben Bocatius tollából, egy lengyel könyvtár gyűjteményében. Ezeket a Bocskai-udvar küldte a sziléziai országgyűlésnek, vagy maga Bocatius adta át nekik személyesen, amikor Németország felé átkelt Szilézián. Egy összehasonlításul szolgáló másik fontos gyűjtemény a kora újkori francia humanista és diplomata, Jacques Bongars avagy Jacobus Bongarsius könyvtára Svájcban. Gyűjteményének katalógusában jelentős mennyiségű kötet található azokból a művekből, amelyek Bocatius inventáriumában is szerepelnek, továbbá rendelkezett néhány eredeti Bocatius- kézirattal is. Nem lehet tudni, hogy Bongarsius ezeket Brederodetől kapta, vagy közvetlen Bocatius-tól vagy Bocskaytól. A müncheni Bajor Állami Levéltár egyik gyűjteményében található olyan dokumentumok is, amelyeket Bocatius egy diplomáciai találkozón mutatott be a pfalzi választófejedelemnek. Ezek egy részét magával hozta, egy részét a Bocskai-udvar küldte utána.

A fent említett különböző gyűjtemények segítségével képet alkothatunk arról, milyen imázst közvetített Bocatius és a Bocskai-udvar Magyarországról Európa számára Bocatius németországi diplomáciai utazása előtt, alatt és után. A különböző források mind ugyanannak a mozaiknak a darabjai. A bajor és a lengyel gyűjtemény megvilágítja, hogy Bocatius mit mutatott be, adott át vagy küldött tovább Bocskai nevében. Bongarsius könyvtárának segítségével megtudhatjuk, milyen dokumentumok jutottak el a hozzá hasonló diplomatákhoz. A bécsi inventárium pedig azt tárja elénk, hogy mit kívánt Bocatius bemutatni az egyes európai udvarokban, és mit kapott viszonzásképpen.

A jegyzéken szereplő kötetek három kategóriába sorolhatók. Az első csoportba azok a hivatalos dokumentumok és levelek tartoznak, amelyeket Bocatius Bocskai követeként vitt magával. A másodikat azok a kéziratok, nyomtatványok és rézkarcok alkotják, amelyeket Bocatius, illetve a Bocskai-udvar tagjai írtak azzal a szándékkal, hogy legitimálják Bocskai politikai céljait. A harmadik csoport olyan könyveket, dokumentumokat és ábrázolásokat tartalmaz, amelyek nem állnak közvetlen kapcsolatban a Bocskai-felkeléssel, de amelyeket Bocatius magával vitt az utazásra, esetleg útközben kapta őket, vagy egyszerűen csak összegyűjtött néhányat, hogy hazavihesse Kassára. A második csoport anyagát fogom részletesen elemezni ma.

A levelek és a dokumentumok tartalma világossá teszi, hogy a magyar felkelők és az osztrák császár közti béketárgyalások nem tekinthetők pusztán helyi ügyeknek, hanem a nemzetközi politika fókuszát képezték. A közép-európai régió minden jelentős politikai résztvevője érintve volt a magyar felkelés ügyében: a Habsburg császár, az oszmánok, Lengyelország, a német választófejedelmek, sőt még a holland herceg és a dán király is, amint azt egy, a müncheni levéltárban található forrás is hangsúlyozza. A Habsburg császárral szembeni magyar ellenállás fontos volt az európai protestánsok szempontjából is. Minden, ami a Casa d'Austriát (a Habsburg-házat) gyengítette, a protestánsokat erősítette. Brederodius és Bongarsius célja az volt, hogy a protestáns választófejedelmek együtt működjenek IV. Henrik francia és I. Jakab angol királlyal. Ehhez hasonló nemzetközi kapcsolatfelvételre irányuló tervek már 1588-ban is léteztek, amikor Karel Žerotín ellátogatott Angliába. Magyarország csupán egyik helyszíne volt a katolikusok és protestánsok

csatározásának. Franciaország, Németország és Hollandia protestáns követei támogatták Bocskait, mert ez a támogatás beleillett európai politikai stratégiájukba.

A müncheni levéltári források szerint Bocatius felolvasott vagy átadott egy dokumentumot, amelyben védelmébe vette a Rudolf király elleni felkelést. Nagyon valószínű, hogy ez a szöveg hasonló a híres Szerencsi kiáltványhoz. Ez a szöveg, amelynek legalább két változata van, több példányban is fennmaradt magyar és külföldi gyűjteményekben, amit német, angol és francia nyelvre is lefordítottak. Bocatiusnál legalább két példány volt ebből a dokumentumból, közülük az egyik a bécsi levéltárban maradt fenn.

Egy másik jól ismert szöveg, amit Bocatius elvitt a német udvarokba, a Bocskai török koronával történt megkoronázásáról szóló beszámolója. Bocatius oly módon írta meg az eseményt, hogy Bocskai visszautasította a török koronát. A korona visszautasításának fikciója fontos részévé vált a Bocskai-imáznak. A bécsi inventárium szerint Bocatius három példányt vitt magával ebből a kéziratból, az egyiket az udvari levéltár őrizte meg, de eredetileg sokkal több példánynak kellett lennie. Egy másik, amelyet átadott az egyik választófejedelemnek, a müncheni levéltárban található.

KÉP

Bocatius egy *Hungaroteutomachia* (Magyar–német küzdelem) című kéziratot is vitt magával Németországba, amely 15 folióból állt. Bár ez Bocatius kézírásával íródott, és monogramja, a „J. B.” is szerepel a második oldalon, mégsem került be a Csonka által szerkesztett Bocatius-műveket tartalmazó kötetbe. A kihallgatásán elhangzottak szerint nem Bocatius volt a szerző, de az érvek többségét ő szerkesztette, és a németek által mondott részeket valóban ő írta, sőt azt is bevallotta, hogy a dokumentum az ő stílusában íródott. A kézirat más változatáról – magyar vagy külföldi gyűjteményben – nem tudunk, az inventárium is csak egy példányt említ.

Nem biztos azonban, hogy hihetünk Bocatius e vallomásának, hiszen kínvallatás alá vetették. Ha mégis Bocatius a szerző, akkorsem egyértelmű, hogy milyen szándékkal írta ezt a szöveget. A tartalma szinte megegyezik a Szerencsi kiáltványával, de a stílus merőben más. Bocatius úgy szerkesztette meg a szöveget, mint egy öt nemzet

(német, magyar, olasz, lengyel és erdélyi) szimbolikus tagjai között folytatott három képzeletbeli beszélgetést. A Bocskai-felkelés minden alapvető elemét megvitatják: a kassai templomért folytatott harcot, a magyarországi vallásszabadság kérdését, a szabad királyválasztást és az áhított békét az oszmánokkal.

Ahogy a török koronázása leírása, valószínűleg ez az irodalmi szöveg is értelmiségi olvasók számára készülhetett, nem a politikusoknak vagy a szélesebb nyilvánosságnak, akiket valószínűleg jobban érdekelt a Szerencsi kiáltvány tartalma. De van egy izgalmasabb jellemzője is ennek a szövegnek. Bocatius (vagy valaki más) a magyar szereplőt (H) magyar nyelven szólaltatja meg a törökkel (TUR) folytatott párbeszédben, aki maga is magyarul válaszol: „H: Megh hidge azt kegielmed hogi az nemetnek megh füzetem a ho penzt.

TUR: Bizoni elhitem azt. H: Nehez az horgasbol egyenezet czinalni. De nincz mit tenni. Megh etted az húsat de bizoni az levet is megh kel innod. Megh lön minecz noha nehezen.”

A magyar szöveg elhelyezésének az oka a latin szövegben nem tisztázott. Nem valószínű, hogy az átlag európai értelmiségi értette ezt a nyelvet. Lehetséges, hogy ez a rész olyan üzenet volt, amelyet csak a magyarul tudó olvasóknak szántak.

A Bocskai-udvar propagandájának fontos eleme volt, hogy Bocskait a felkelés politikai vezetőjeként állítsa be. A török koronával történt koronázás Bocatius által készített leírása tiszteletet vívott ki Bocskainak, és egyben terjesztette politikai üzeneteit Európában. Bocatius egy Bocskai életéről írt vers kéziratát is magával vitte útjára, amelynek Rimay János írta a szövegét, ő maga pedig rímekbe szedte. A vers tartalmát később kőbe vésték és Bocskai szülőházának falán helyezték el. A bécsi levéltárban található kézirat tudomásom szerint a vers egyetlen korabeli példánya. Ehhez hasonló a „Memoriale” címet viselő szöveg, húsz emlékezetes momentumot felsoroló életrajz, amelyet maga a fejedelem írt. Ezeknek a szövegeknek az volt a célja, hogy legitimálják Bocskai személyét mint Közép-Európa egyik fontos politikusát, és megerősítsék Bocatius helyzetét a tárgyalóasztalnál.

A magyar történelem régóta vitatott témája az a kérdés, hogy Bocskai és udvara milyen államelméleti alapon védte a felkelés ügyét európai kritikusaival szemben. A központi kérdés az volt, hogy a bécsi

listán szereplő könyveket használta-e valaha Bocskai udvara a felkelés legitimálásában. Bocatius beszámolójából tudjuk, hogy a választófejedelmek követei előtt egy kétórás beszédben állt ki a magyarok ellenállási joga mellett, ahol Brederode is jelen volt. Számos olyan jogi és egyéb területről származó forrásról számol be, amelyeket azért vitt magával, hogy elősegítse Bocskai ügyét. Feljegyzéseiben például megemlíti, hogy megmutatta Werbőczy István *Tripartitum*ának tartalmát is a felhatalmazottaknak, de ez a könyv nem szerepel a könyvjegyzéken.

KÉP

Feljegyzései egyértelművé teszik, hogy Bocatius a magával vitt kötetek anyagaiból készült fel beszédeire. Említést tesz egy Kassán őrzött jogi könyvről, amelynek egy lapját azért tépte ki, hogy a kassai templom tulajdonlásáról szóló megbeszélés során megmutathassa a választófejedelmeknek. „Nálam volt az országos határozatokat tartalmazó könyv néhány lapja is, ezeket közvetlenül az elutazásom előtt a kassai városházán téptem ki a városi tulajdonban lévő nyomtatott példányból, természetesen a szenátus jelenlétében és egyetértésével.” Ez a könyv még megvan Kassán is, de ezt a bizonyos lapot nem sikerült megtalálnom Bécsben. Helyette találtam egy olyan tételt a könyvjegyzéken, amely egy nyomtatott levélre utal. Ez a levél az Európában 1541 körül zajló vallási küzdelmekről és Magyarország helyzetéről szól, és szintén ki volt tépve egy másik könyvből, ami azt mutatja, hogy Bocatius egy forrásgyűjteményt vitt magával Németországba, hogy beszédei közben azokat használhassa. A pontos szövegét és érvelést még nem tudta, amikor készült erre Magyarországon. A sok könyv, kézirat, kép és más dokumentum segítségével tartotta Bocatius a védését. Így tudott reagálni a legjobban az aktuális helyzetre és nem kellett változtatnia a szövegen, mint Bergernek.

Amennyiben a jövőben sikerül azonosítani, hogy Bocatius milyen könyveket vitt magával Németországba, hogy ott kiálljon a magyarok ellenállási jogaiért, akkor pontosabb képet fogunk kapni arról is, hogy Bocskai és udvara milyen államelméleti eszméket alkalmazott. Mindenképpen fontos szem előtt tartani, hogy nem egy

fix teóriáról volt szó, hanem egy politikai üzenetről, ami az éppen aktuális helyzetre volt szabva.

Eddig sokat lehetett olvasni Eckhart Ferencnél, Benda Kálmánnál is másoknál, mit akart közölni Bocskai Európával. Soha nem is adtak választ arra a kérdésre, mi is volt a fogadtatása annak az anyagnak, ami nyugatra került. Most hogy tudjuk, mit is vitt magával Bocatius a német fejedelmekhez, jogosan lehet kérni, milyen volt a fogadtatása annak a propagandának. A következő példát egy recepción keresztül fogom bemutatni.

KÉP

1609-ban a holland történész, Emanuel van Meteren, publikált egy bővített kiadását egy vastag holland nyelvű könyvnek, amiben részletesen leírta Németalföld történelmét. A könyv az egyik legfontosabb kora újkori könyv volt a Holland Köztársaság alapításáról. A könyv a 18. századig több mind húsz kiadásban megjelent, sőt lefordították latinra, angolra, franciára és németre is. Van Meteren nemcsak a holland eseményekről ír. Úgy, mint Berger Magyarországon, beveszi az aktuális európai eseményeket a németalföldi történelem leírásába. A történészek nagy öröme, korabeli röpiratok alapján leírja a történelmi fejlődéseket. Nagy meglepetés volt számomra, hogy felhasználja az aktuális magyar történelmet a holland történelem leírásában és részletesen tárgyalja a Bocskai felkelést is. Kulcsszavak és idézetek alapján lehet megalapítani, hogy ismerte és felhasználta a szerencsi kiáltványt, a Bocatius beszámolóját Bocskai török koronával történt megkoronázásáról és a Bocskai végrendeletét. Van Meteren számára Bocskai a „Haza atyja” volt és úgy látta a felkelést, mint egy vállásszabadságharcot.

Hogyan szerezte meg Van Meteren ezeket a szövegeket messze Magyarországról? A holland író nemcsak egy befolyásos történész volt, hanem holland diplomataként is dolgozott Angliában. Neki hasonló szerepe volt, mint Bocatiusnak, Brederodenek és Bongarsiusnak: ők fontos kulcsfigurák voltak egy protestáns információhálózatban, ami az egész Európára kiterjedt. Nem lehet tudni pontosan, hogyan jutottak hozzá Bocatius beszámolójához vagy Bocskai végrendeletéhez. Zászkaliczky Mártonnak köszönhetően tudjuk, hogy a szerencsi kiáltványt, a sziléziai országgyűlésnek

küldött szöveg alapján kiadták Angliában is. Ezt valószínűleg Bocatius vitte Sziléziába. Ha Van Meteren használta ezt az angol kiadást, akkor Szilézián és Anglián keresztül jutottak el a holland, francia és német közönségig a Bocskai eszmék. Ez a bizonyíték arra, hogy Bocatius iratai célba értek. Mégis sikeres lett Bocatius missziója.

Miért is vett be Van Meteren a holland történelembe egy magyar felkelést? Rádásul ő nem is az egyetlen volt, hiszen a híres jogtudós és hivatalos történész Hugo Grotius és mások is ugyanazt tették. Magyarország Bocskai miatt nagyon érdekelte a hollandokat 1606 után. Ennek a következő oka volt. A Bocskai felkelésnek egy bizonyos szerepe volt a holland felkelés legitimálásában a Habsburg hatalom ellen. A hollandok harcoltak a spanyol király és a katolikus egyház Isten által szerzett hatalma ellen. Ahhoz, hogy elfogadtassák e kötelek létjogosultságát, új politikai eszméket és elképzeléseket kellett kidolgozni. Valójában át kellett írniuk az egész történelmet, ahogy azt Van Meteren és Grotius is tették. A hollandok és velük együtt az összes protestáns nép Európában, bemutatták a saját múltjukat, mint egy kozmikus erőpróbát Isten és az ördög között. Az ördög mellett állt a pápa, a Habsburg uralkodók és a katolikus népek. Az Isten védi a protestánsokat. Érdekes nekünk, magyaroknak, hogy a hollandok az oszmánokat a jó oldalra teszik, mert szerintük a katolikusok nagyobb veszélyt jelentenek a kereszténységnek, mint az oszmánok.

KÉP

Fontos itt megemlíteni, hogy a törökök soha nem támadták meg Hollandiát, sőt támogatták is a holland felkelést. A németalföldi felkelés egyik híres szlogenje a következő volt: „Liever Turks dan Paaps”, avagy inkább török, mint pápista. Sok holland felkelő is hordott oszmán jelképet, mint például a félhold. Így nem volt kellemetlen a hollandok számára, hogy Bocskai a törököktől kért támogatást és tőlük kapott koronát is.

A korai újkori történészek a történelmet az isteni gondviselés szempontjából írták le, ahogyan Berger és Révay Péter is így tett Magyarországon. A Bocskai felkelés volt az első sikeres fegyveres ellenállás a Habsburg hatalom ellen Közép-Európában. A protestánsok ebben látták az isteni gondviselés biztos jelét. Nem meglepő tehát,

hogy a nyugat-európai protestánsok a magyar felkelést használták fel a saját propagandájukban. Quentin Skinner úgy jellemezte ezt a kora újkori gondolkodásbeli változást, hogy „a történelem politikai teóriává vált”.

Az isteni gondviselés szempontjából a Bocskai felkelés része volt a holland történelemnek. Ami a Kárpát- medencében és a Rajna medencében történt, az nem volt más, mint közös história.

Van Meteren munkáját nem ismerik a magyarok, egyetlen magyar tanulmányban sem lehet megtalálni a nevét. Így jogos a kérdés, hogy nem volt csupán egy véletlen, hogy a magyarokról írt, hiszen több országról is írt. Megkérdeztem magamtól, hogy nem látok-e túl sokat a szövegben? Ezért utánanéztem, hogyan is olvashatták az emberek a kora újkorban Van Meteren könyvét. Megkönnyítette a kutatásomat, hogy sok holland történettudomány gyűjtemény fennmaradt a kora újkorból, amelyben a gyűjtők összerakták a szövegrészeket, képeket – a számukra fontos történelmi eseményekről. A híres Atlas van Stolk nevű gyűjtemény fontos magyar anyagot tartalmaz. Ebben a kollekcióban találtam a következő bejegyzést:

KÉP

Ez igazából egy összefoglalója annak, amit Van Meteren Magyarországról írt. A szöveg is azt mutatja, hogy a könyv egy fontos forrás volt a hollandok számára, ha többet akartak tudni a magyarországi eseményekről. Nemcsak az érdeklődő polgárok használták ezt a munkát, más szerzők is hálásan idézték Van Meterent. Az egyik jellegzetes példa 1615-ben jelent meg Hollandiában, Tooneel der keyseren ende coningen van christenryck cím alatt, avagy Azon császárok és királyok bemutatása, akik tagjai a keresztény világnak. De Clerck a görög császárokkal kezdi a felsorolást és II. Mátyással fejezi be.

KÉP

Ha a címlapot nézzük, rögtön észrevesszük a magyar címet.

KÉP

Hála a szerzőnek, nem kell nagyon keresnünk, melyik forrásból szerezte a tudását, mert a végén publikált egy rendes bibliográfiát is, ahol látványosan szerepel Van Meteren, mint harmadik szerző.

KÉP

De Clerck 1615-ös és Van Meteren munkái nemcsak a Bocskai propaganda szempontjából fontosak, hanem II. Mátyás uralkodásának legitimálása szempontból is. Van Meteren és rajta keresztül De Clerck átvett sok témát, amit Mátyás herceg magyar pártja és a későbbi magyar udvar akart közölni Európával. II. Mátyás koronázása, a magyar korona és a párhuzam Korvin Mátyás és II. Mátyás között mindkét munkában fontos szerepet kapott. Van Meteren munkáját 1609-ban publikálta, ami azt jelent, hogy nagyon gyorsan tudott információt gyűjteni II. Mátyás uralkodásáról. Jessenius

KÉP

De Clerck munkájának fő célja, hogy II. Mátyás uralkodását dicséri Magyarországon és később a Habsburg birodalomban. Mátyás herceg korábban kormányzó volt Németalföldön. A szerző párhuzamba állítja ezt a sikeres kormányzást azzal, amit Magyarországon tett. Így mutatja be ennek a műnek a burkolt célját: II. Mátyást úgy ábrázolja, mint ideális Habsburg uralkodót a spanyol Habsburg zsarnokkal szemben. Magyarországot pedig úgy mutatja be a holland szerző, mint egy ideális országot a Habsburgok uralkodása alatt, ahol vallásszabadság van, és az uralkodó tiszteli a rendi jogokat.

Ami Magyarországon és Németalföldön történt, az nem volt más, mint közös história. Van Meteren leírása komoly hatással volt arra, hogy a magyarok és a magyar diákok milyen pozíciót tölthettek be Hollandiában és miért támogatták a hollandok a későbbiekben Bethlen Gábor politikáját. A protestáns egység még inkább erősítette a hollandokkal való összetartozás érzését. Magyarország erősen jelen volt a Nyugat-Európai köztudatában.

Köszönöm a figyelmet és szívesen válaszolok a további kérdésekre.

